

מבט על, גיליון 361, 8 באוגוסט 2012

הנשק הכימי בסוריה - הערכת סיכונים

שלמה ברום

בעקבות חיסול אישים מרכזיים בצמרת הביטחונית של המשטר בסוריה בהתנקשות מוצלחת של המורדים וניהול קרבות בין כוחות האופוזיציה לצבא הסורי בשכונות של דמשק וחאלב – שתי הערים המרכזיות שנפילתם משמעותה נפילת המשטר של אסד – התחזקו ההערכות, כי קריסת המשטר הסורי קרובה. הערכות אלו עוררו שוב את הדיון בשאלת גורלו של המאגר הגדול של נשק כימי, שנמצא בידי הצבא הסורי במתאר של התמוטטות המשטר. נראה כי המשטר התאושש מהר מהפגיעה בכמה מאישיו הבכירים וכוחות הצבא השומרים על נאמנותם למשטר ולכידותם הצליחו לנצל את עליונותם הצבאית ולגבור על כוחות המורדים שחדרו לדמשק, והיא שוב בשליטה כמעט מלאה של המשטר. הצבא מנסה לחזור על הישג זה גם בחאלב ויש סיכויים טובים שיצליח.

למרות שהנושא של הנשק הכימי יכול להיראות עתה פחות דחוף, יש טעם לדון בו משום שהמשטר אינו מצליח לדכא את המרידה על אף יתרונו המובהק בכל התנגשות חזיתית עם כוחות המורדים. יש להניח שהיכולות הצבאיות של כוחות האופוזיציה יגברו בהדרגה, בעקבות הסיוע הניתן להם מכמה מדינות, ולכן יתכן מאוד שההערכות שגורלו של המשטר נגזר, תקפות, והוא אכן ייפול גם אם הדבר ידרוש עוד פרק זמן לא מבוטל.

הועלו כמה תסריטים עיקריים בהם הנשק הכימי יכול לבוא לידי ביטוי כאשר המשטר הסורי קרוב לסופו או לאחר נפילתו:

- א. ניסיון נואש של המשטר להשתמש בנשק הכימי כנגד כוחות האופוזיציה כפי שצדאם חוסיין עשה במלחמתו במרידה הכורדית.
- ב. העברת נשק כימי על ידי המשטר לחזבאללה כאשר יחוש שקיצו קרוב.
- ג. נפילת מתקני נשק כימי לידי קבוצות מורדים חמושות, ובהם קבוצות קיצוניות המקורבות לאל-קאעדה.

הועלה גם תסריט שבו המשטר שקיצו קרוב משתמש בנשק כימי נגד ישראל, אבל תרחיש זה נראה על פניו מופרך. לא ברור איזו תועלת יפיקו ממנו ראשי המשטר, ומשטר זה אינו באמת משטר אידיאולוגי שפגיעה בישראל היא משאת נפשו, הוא יותר עסוק בהישרדותו כמשטר וכפרטים.

בתגובה לפרסומים על הנשק הכימי בסוריה, וביניהם התבטאויות של ראש הממשלה ושר הביטחון, שהזכירו אפשרות של התערבות צבאית ישראלית, הצהיר דובר משרד החוץ הסורי, כי הממשלה הסורית לא תשתמש בנשק כימי כנגד אזרחיה, אלא רק כנגד איזמים חיצוניים. נראה, שהמשטר הסורי משתמש בדיון, המתנהל במערב אודות הנשק הכימי, מחד, כדי לטהר את תדמיתו כמשטר רצחני, ומאידך, כדי להרתיע מפני התערבות צבאית חיצונית. היה זה גם אישור פומבי סורי ראשון שיש ברשותם נשק כימי. בכל מקרה שימוש בנשק כימי כנגד המורדים לא יהיה אפקטיבי במיוחד משום שהמורדים פועלים ככוחות גרילה והלחימה היא בעיקרה בשטח בנוי ומאוכלס. הנשק הכימי יגרום בעיקר לאבדות כבדות באוכלוסיה הלא מוגנת. סביר גם כי ראשי המשטר מבינים שבצד אי האפקטיביות של הנשק הזה, הם מקטינים את סיכויי הישרדותם האישית אם ינקטו בצעד כזה.

גם הסתברות תרחיש שבו יועבר נשק כימי לידי חזבאללה נראית נמוכה. המשטר הסורי מודע לרגישות של נשק כזה. אין תקדים להעברת נשק כימי ממדינה לארגון שמשמעותה היא ויתור על השליטה בנשק. לא ברור איזו תועלת יפיקו אנשי המשטר, שאינו כאמור אידיאולוגי והיה מוכן אפילו להגיע להסכם שלום עם ישראל, שישרת את האינטרסים שלהם, מהעברת הנשק לחזבאללה. ספק רב אם חזבאללה יהיה מעוניין להסתבך בהחזקת נשק כימי ששימושיותו מול אויב מוגן ובעל יכולת תגובה כמו ישראל, מפוקפקת.

התרחיש השלישי הוא לעומת זאת תרחיש שסבירותו הרבה יותר גבוהה, בהנחה שהמשטר אכן ייפול. כוחות האופוזיציה מפולגים ואינם תחת פיקוד אחד. יש להניח שלאחר נפילת המשטר תהיה תקופה של כאוס שבה קבוצות חמושות שונות ישתלטו על המתקנים הצבאיים השונים ועל מפעלים לייצור נשק כפי שקרה בלוב. בחלק מהנשק הם עלולים להשתמש בעצמם ובחלק אחר – ינסו לסחור. בתוך זה הם עלולים להשתלט גם על רכיבים של מערכות הנשק הכימי.

הסיכון שבנפילת רכיבים אלה לידי קבוצות אלו, הוא פועל יוצא של מבנה ארסנל הנשק הכימי הסורי. ארסנל זה נבנה בעיקרו, כדי לתת לסוריה מענה הרתעתי אסטרטגי כנגד מה שנתפס אצל הסורים כיכולותיה הגרעיניות של ישראל. הוא מורכב משלושה סוגי חומרים, שניים נמנים על הסוג המכונה גו עצבים, מסוג סארין ומסוג VX, ובנוסף חומר הפוגע בעור מסוג חרדל. אמצעי השיגור והפיזור של החומרים הם בעיקר פצצות הנישאות על ידי מטוסים וראשי טילים בליסטיים ממשפחת ה-סקאד. הסורים, המודעים לרגישות של השימוש בנשק הכימי ולבעיות הכרוכות באחסנתו, נקטו בשני אמצעים עיקריים. ראשית, קיימת הפרדה גיאוגרפית בין הנשק הכימי ואמצעי השיגור: הנשק הכימי עצמו מאוחסן במתקנים רחוקים ממרכזי אוכלוסייה, ושנית, נשק זה הוא בעיקרו נשק בינארי, כלומר בהחסנה מצויים שני סוגי חומרים שכל אחד מהם אינו מזיק במיוחד רק איחודם באמצעות מנגנון שמערבב אותם יוצר את החומר הכימי הקטלני.

לפי כל מה שפורסם גם ממקורות מודיעין ישראלים, הצבא הסורי הידק את אמצעי הפיקוח והזהירות במה שנוגע לנשק הכימי. יש היגיון רב בצעדים האלה משום שהמשטר צריך לקחת בחשבון את הסיכון, שהמורדים ישתלטו על מתקנים ובהם רכיבי נשק כימי גם תוך כדי הלחימה וירצה להשתמש בהם נגד המשטר עצמו. לפיכך, נראה, כי הסיכון הנובע מנפילת רכיבים כאלה בידי הקבוצות החמושות אינו גדול. כדי שקבוצה מסוימת תוכל לעשות שימוש בנשק הזה היא צריכה להשתלט על כל המרכיבים של המערכות, הנמצאים במקומות שונים, לרבות השתלטות על מערכות שיגור מסובכות הדורשות יכולת הפעלה ויכולת לוגיסטית כמו סוללות טילי קרקע-קרקע ומטוסים. אם רכיבים של הנשק יהפכו לסחורות בשוק הנשק השחור קיימת סכנה לטווח הארוך שקבוצות טרור נחושות כמו אל-קאעדה ינסו לרכוש את כל הרכיבים, כדי ליצור יכולת עצמאית לעשות שימוש בחומרים כאלו.

מניתוח האיומים עולות המסקנות הבאות:

א. למרות הסבירות הנמוכה של שני התרחישים – שימוש בנשק כימי נגד ישראל או העברה לחזבאללה – ישראל צריכה להעביר מסרים הרתעתיים ברורים גם למשטר הסורי וגם לחזבאללה באשר למחיר הבלתי נסבל שהם ישלמו על מעשים מסוג זה. ישראל יכולה לשקול, בתרחישים שבהם המידע יאפשר זאת, תקיפה נקודתית של נשק שיועבר לחזבאללה. במקרה כזה עדיף שהתקיפה תיעשה בשטח סוריה, כדי להקטין את ההסתברות של התלקחות עימות רחב יותר עם חזבאללה.

ב. אין טעם רב בתקיפת המתקנים בהם מאוחסן הנשק הכימי לפני קריסת המשטר. לסוריה כמות גדולה של נשק כימי. ספק אם אפשר יהיה לתקוף את כל הבונקרים המצויים במתקנים בהם מאוחסן הנשק ובוודאי שכך לגבי אמצעי השיגור, ולהשמיד את כולם. הישג חלקי עלול להביא לתוצאה ההפוכה. המשטר יכול להעריך שעדיף לו להשתמש בנשק לפני שחלקו הגדול מושמד, ובוודאי אם התקיפות גרמו לנזק סביבתי.

ג. רצות הברית ובנות בריתה צריכות להיערך לאפשרות שיהיה צורך להשתלט לפחות על המתקנים העיקריים בהם מאוחסן הנשק הכימי, כאשר המשטר יקרוס. בניגוד להערכות שהושמעו במדיה נראה, כי מספר המתקנים העיקריים אינו גדול, והם ברובם מצויים במקומות מרוחקים ומבודדים ולכן הבטחתם לא תהיה משימה מסובכת במתאר בו הצבא הסורי קורס. ייתכן גם שגורמים אחרים בצבא הסורי אף ישתפו פעולה עם הכוחות שיגיעו על מנת לאבטח את הנשק.

ד. בהנחה שנותרה בקרב ראשי המשטר הסורי מידה מסוימת של אחריות, יש גם טעם להשתמש בשרותי גורמים, שיש להם עדיין יכולת הידברות עמם, כמו רוסיה, סין והליגה הערבית, כדי להעביר מסרים לנשיא אסד באשר לציפיות של הקהילה הבינלאומית בנושא השמירה על הנשק הכימי.

ה. מן הראוי כי מדינות המערב יתארגנו ויקימו מנגנונים, שמטרתם תהיה פעולה בשוק הנשק השחור, על מנת שהם ישימו את ידם על רכיבי נשק כימי שייפלו בידי לוחמים לא סדירים.